

Pilietybë ir socialinë atskirtis ðiuolaikinëje Europoje

Meilutë Taljùnaitë

Mykolo Romerio universitetas,
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius,
el. paštas meilet@ltu.lt

Analizuojama pilietybë ástraukimo–atskirties (*inclusion–exclusion*) prasme ir jos ryðys su socialine atskirtimi. Pilietybës teisinis apibrëþimas pagal kilmæ yra atskirtá nusakanti dimensija: apibrëþiant, kas yra laikomi pilieèiais, ið tiesø pasakoma, kas negali jais bûti. Ðios atskirties ribos ávairiose ðalyse skiriasi kaip skiriasi jø vykdoma pilietybës politika. Tai ágalina vienø ðaliø vykdomà pilietybës politikà vertinti kaip orientuotesnæ á socialinës atskirties maþinimà, palyginti su kitomis ðalimis. Analizuojant socialinës atskirties sampratø istorinæ kilmæ daroma iðvada, jog ðie reikðiniai tirti ávairiais laikotarpiais, tik kitaip vadinti, o svarbiausia, jie visada buvo siejami su socialiniø grupiø formavimusi.

Raktaþodþiai: socialinë stratifikacija, pilietybë, socialinë atskirtis

ÁVADAS

Vis sparëiau yra plëtojami pilietybës tyrimai ástraukimo–atskirties (*inclusion–exclusion*) prasme. Teigiama, kad pilietybës teisinis apibrëþimas pagal kilmæ yra atskirtá nusakanti dimensija: apibrëþiant, kas yra laikomi pilieèiais, ið tiesø pasakoma, kas negali jais bûti. Ðios atskirties ribos ávairiose ðalyse skiriasi taip, kaip skiriasi jø vykdoma pilietybës politika. Tai ágalina vienø ðaliø vykdomà pilietybës politikà vertinti kaip orientuotesnæ á socialinës atskirties maþinimà, palyginti su kitomis ðalimis: reikalavimas nuolatinai gyventi ðalyje ne trumpiau kaip deðimt metø, siekiant gauti tos ðalies pilietybæ (pavyzdþiui, Graikijoje), yra didesnæ atskirtá diegianti politika nei tø ðaliø, kuriose uþtenka nuolatinai gyventi, pavyzdþiui, dvejus (Skandinavijos ðalys) ar penkerius metus. Lygiai kaip ðalys, suteikianëios pilietybæ jose gimusiems, yra maþesnæ atskirtá diegianëios nei tos, kurios negarantuoja jose gimusiems gyventojams pilietybës teisio. Kai kurie autoriai [1: 262], nagrinëjantys Baltijos ðaliø pilietybës politikos ir teisës raidà po nepriklausomybës atkûrimo, pripaþãsta, kad Lietuvos pilietybës instituto raida buvo maþiausiai atskirties dimensijà ágyvendinanti, palyginti su Latvija ir Estija. Pasirodo, nusakyti atskirties turinái ribas yra prieinamesnis uþdavinytis nei apibrëþti pilieèiø ástraukimà á tos ðalies gyvenimà. Taèiau ne todël ES skiria daug dëmesio socialinës atskirties tyrimams jos ðalyse. Besirutuliojanti sociologinë pilietybës tyrimo tradicija formuoja pilieèiø ástraukimo á ðalies gyvenimà tyrimo koncepcijas ir kriterijus.

Áiðkinant kurios nors politikos vyksmà daþniausiai nagrinëjami jos rezultatai, kurie vëlgi gali bûti suvokiami kaip bendresnës politikos rodikliai: pavyzdþiui, politika, vykdoma imigrantø atþvilgiu, yra pilietybës politikos dalis. Net tuomet, kai stengiamasi tirti politikos procesà, pirmiausia tiriamas jos atsiradimas (kilmë, paskatos) bei pasekmës (rezultatai). Taèiau daþnai apraðomas

paradoksas tarp to, kas buvo ketinama padaryti, ir gautø rezultatø. Ginëjamasi, ar statusiniø distancijø maþinimo akcentavimas ið tiesø yra geriausia nacionalinës pilietybës stiprinimo politikos strategija. Kita vertus, pilietybës politikos praktika, netiesiogiai siekianti pilietybës asimiliacijos, paradoksaliai gali grãsti, pavyzdþiui, multikultûrinës pilietybës formavimàsi.

Skirtinguose kontekstuose ir skirtingiems tikslams pasiekti bûna pabrëþiama, kad pilietybë turi bûti suvokiama kaip þmoniø grupiø visuma arba kad tik individas ir jo teisio gynyba gali padëti sprãsti su pilietybe susijusias problemas. Nagrinëjant svetimðaliø ir imigrantø teises bei gyvenimo konkreèioje ðalyje problemas einama pirmu keliu, t. y. paprastai jie veikiau bûna suvokiami kaip tam tikra bendruomenë nei kaip individas ir todël teisinis jø saugos ar paramos garantas remiasi savitais grupës tikslais ir padëtimi. Tuo tarpu orientuojantis á individà (pavyzdþiui, realizuojant laisvà asmenø judëjimo principà) nemaþai problemø sprendþiama paprasèiau.

Pilietybës politikos praktinio ágyvendinimo lygyje ávairûs ástatymø ar administravimo taisykliø pakeitimai yra daromi orientuojantis á skirtingas politikos sritis ir skirtingas þmoniø grupes. Sprendimai, taikomi tëvams, tiesiogiai ar netiesiogiai veikia ir daugumos vaikø gyvenimo galimybes, jø gyvenimo kelius nepriklausomai nuo to, ar jie turi pilietybæ, ar yra nepilieèiai. Todël vis labiau ávairiø ðaliø ir skirtingose situacijose atsidûrusiø þmoniø grupës ávardijamos kaip „socialiai paþeidþiamos“ (*social vulnerable*), kurias, mûsø manymu, negalima ir netikslinga tapatinti su „socialinës atskirties“ (*social exclusion*) grupe. M. Feldblum [3: 486] socialiai paþeidþiamais, pavyzdþiui, ávardija naujuosius Australijos imigrantus: kai kurios tiek Australijos, tiek JAV reformos riboja galimybes pasinaudoti kai kuriomis programomis, atsivëlgiant á imigrantø atvykimo datà.

Diame straipsnyje aptariamas vienas svarbiausių valstybės socialinės politikos objektų – socialinės atskirties grupės kaip visuomenėje egzistuojantis pilietinio teisių apribojimas tam tikroms žmonėms, nesavanoriškas nutolimas nuo visuomeninių ir ekonominių vertybių. Daugelis socialinės nelygybės formų yra siejamos su socialinės apsaugos politika.

Nors socialinės atskirties procesą iš esmės sąlygoja trys veiksniai: teisiniai politiniai, socialiniai ekonominiai ir kultūriniai psichologiniai veiksniai, sociologija išskirtinai dėmesį skiria socialiniams ekonominiams veiksniams. Socialinės atskirties grupės mėginama nusakyti visuomenės socialinės struktūros kontekste, o tai padeda nusakyti valstybės vaidmeną sprendžiant socialinės atskirties problemą.

SOCIALINĖS ATSKIRTIES AVEDIMAS

Šiandien tradicinis požiūris į žmogaus teises išsiplėtė, apimdamas socialines, ekonomines ir kultūrinės teises: teisė į tinkamą gyvenamąją būstą, švietimą, darbą ir vienodą atlygą už vienodą vertę darbą; mažumoms teisė puoselėti savo kultūrą, religiją ir kalbą. Ypač daug dėmesio skiriama vienodoms vyrų ir moterų teisėms. Dėvijos teisės sociologijos profesorius Hakanas Hydenas [5], kalbėdamas apie žmogaus teisių globalinę perspektyvą, pabrėžia orientaciją į žmogų, kuri suponuoja žmogaus teisių, kaip tam tikrą demokratinių priemonių, orientuotų apsaugoti visuomenės grupes, sampratą. Šiandien dar nesudarytos sąlygos visiems piliečiams pasinaudoti pagrindinėmis socialinėmis ekonominėmis teisėmis: teise į minimalias pajamas, teise į darbą, teise į būstą, teise į tinkamą socialinę aprūpinimą senatvėje.

Tik 1970 m. Lenoiro knygos, kurioje jis nagrinėjo Prancūzijos socialinio administravimo silpnąsias ir stipriąsias puses, pavadinime pirmą kartą pavartojamas pastarasis atskirties terminas [2: 107].

Visuomenėje egzistuojantį pilietinio teisių apribojimą tam tikroms žmonėms, nesavanorišką nutolimą nuo visuomeninių ir ekonominių vertybių nusako *socialinės atskirties* terminas [9: 17–23]. Socialinė atskirtis pereinamojo laikotarpio Lietuvoje, pagal I. Zaleskienę, labai siejasi su:

- gyvenimo lygiu (mažos pajamos ir skurdas),
- švietimu, darbu ir užimtumu,
- gyvenamąja vieta (kaimo gyventojų socialinė atskirtis ryškėsnė),
- amžiumi (apima vaikus),
- lytimi.

Kiekvieną sampratą geriausiai apibūdina ja vadovaujantis sudaryta klasifikacija ir nors, mūsų nuomone, socialiai atskirtų asmenų vardijimas yra pernelyg susiaurintas, pateiksime minimas grupes: asocialios šeimos; asmenys be pastovios gyvenamosios vietos; beglobiai vaikai ir paaugliai; žmonės, priversti elgetauti; žmonės, pasirinkę elgetavimą; narkomanai; landynių ir apleistų butų gyventojai; asocialių žmonių susibūrimai.

Socialinė atskirtis galima nusakyti remiantis šiais aspektais (arba kriterijais, pavyzdžiui, gerovės ir pajamų paskirstymo, užimtumo ir išsimokslinimo, asocialių šeimų ir aukšto rizikos laipsnio šeimų, mirtingumo ir liguotos patologijos požiūriu ir pan.). Socialiniu demografiniu aspektu tokios grupės priklauso: pensininkai, vaikai našlaičiai, studentai, dirbančios motinos, vaikai su negalia; teritoriniu aspektu – mažos kaimelių gyventojai arba labai nutolusių gyvenviečių žmonės; socialiniu profesiniu požiūriu – mažai apmokami darbininkai, nemažai inteligentijos, kai kurių profesijų atstovai, pavyzdžiui, policininkai (profesoriaus G. Pukausko tyrimai) ir t. t.; ekonominiu požiūriu – šeimos, neturintys būsto, ir t. t. Visą šią socialinės atskirties grupę švairu norisi apibendrinti arba atrasti jų bendrus požymius ar socialinės atskirties kriterijus. Europos tarybos žmogaus teisių specialistas Alvaro Gilas-Roblesas [11], kalbėdamas konferencijoje apie tai, kad žmogaus teisės turi būti kasdienis valstybės rūpestis, pabrėžė: „Aš kalbu apie tą visuomenės dalį, kuri yra mažiausiai socialiai apsaugota, aš kalbu apie neįgaluosius, apie senyvo amžiaus žmones, apie vaikus, ligonius, kalėjime esančius žmones, užsieniečius“.

Pravartu aptarti keletą „socialinės atskirties“ terminų giminingų sąvokų, švairiose mokslo srityse jau atskirtas mokslu apyvartą.

Švairūs autoriai, rašydami apie XIX a. Vokietiją, mini *socialinio klausimo* ir *socialinės politikos* atsiradimą. Socialumas buvo suprantamas kaip „kažkas esantis tarp“ ekonomikos ir politinės valdžios. Socialumas buvo tam tikras kolektyviškumo ir švairių struktūrų lygmuo, per kurį „reikėdavosi“ individai, „poreikiai“ ir rinka, ir visa tai, kas šia prasme skyrėsi nuo ekonomikos ar „pilietinės visuomenės“ XIX a. Mus intriguoja samprata „socialinio klausimo“, kuris toje pačioje Vokietijoje, kylant organizuotam revoliucijai baimei, netrukus transformavosi į „darbininkų klausimą“: dėmesio centre atsidarė darbininkų klasė, o ne visuotinai išplitęs skurdas... Ši nauja socialinio klausimo interpretacija virto lėtu ir neišvengiamu procesu.

Dar plačiau yra paplitęs *socialinės rizikos* terminas. Socialinės rizikos koncepcija yra gana kompleksiška, neleidžianti dėti lygybės ženklų tarp socialinės rizikos ir socialinės nelygybės (ne bet kokia socialinė nelygybė gali būti traktuojama kaip socialinė rizika). Lietuvių kalba bandėme vartoti „socialiai kritinių grupių“ terminą, nes būtent šios grupės gerovė yra neapsaugočiausia liberalios ekonomikos valstybėse. J. Paluckienė [8] tyrė tris pagrindines darbo rinkos grupes: (1) Jaunimą nuo 16 iki 25 metų amžiaus; (2) Moteris; (3) Pensininkus ir ikipensinio amžiaus žmones. Minėtosios grupės vadinamos socialiai kritinėmis, nes jos patiria didesnę darbo rinkos izoliaciją ir turi mažesnę autonomiją priimdamos lemiamus savo darbo veiklos sprendimus, palyginti su kitais darbuotojais. Galimybes teikianti darbo rinka nėra vienalytė struktūra, bet sudaryta bent iš dviejų sektorių. Pirminė darbo rinka siūlo pelningas darbo vietas, geras darbo sąlygas, stabilų užimtumą ir

darbo saugumą, tobulėjimo ir paaukštėjimo galimybes. Antrinė darbo rinka yra mažiau patraukli dėl mažo atlyginimo ir blogesnė darbo sąlygų.

Điuolaikiniai vokieėio sociologai iš Maxo Plancko instituto Berlyne, vadovaujami Karlo-Ulricho Mayerio, pasaulio moksle labiausiai įpsirekomendavę longitudinaliniais jaunimo gyvenimo kelio tyrimais, pabrėžia „gerovės valstybės agentūrų dviprasną vaidmeną, kai, viena vertus, jos atlieka kompensacines funkcijas, formuluoja kriterijus ir atrankos procedūras (pvz., jaunimo ėdarbinimo atveju – *M. T.*), taėiau kartu sukuria specifinę socialinę riziką“ [10: 12], o ėiame procese dalyvauja tiek ėdarbinimo biurai, tiek savanorių organizacijos ar „gerovės ėstaigos“. Skirtingus socialinius ėansus turinėios gyventojų grupės ir pati *socialinio šanso* samprata siejasi su socialinės atskirties koncepcija.

Kiti autoriai [11: 21] vartoja *ribinių grupių* terminą apibūdinti visuomenės „paribiui“ priklausanėio ėmonių (lėtinėio alkoholikų, narkomanų, fizinių sutrikimų turinėio ėmonių, buvusėio nuteistų, kuriems nepavyko integruotis į visuomenę, benamių) kategoriją. Ēinoma, sociologijos požiūriu ėiai ėmonių kategorijai taikyti „visuomenės klasės“, nors ir ėemiausios, sąvoką yra netikslu, nes ėios socialinės atskirties grupės nėra socialinė klasė. Ēvedijoje yra ėkurtas Rizikos tyrimų centras (*The Center for Risk Research at Stockholm School of Economics*), taėiau peržiūrėjęs ėio centro kasmetinio susitikimo praneėimų medėiagą [7], matyti, kad vyrauja aplinkosaugos tematika, kancerogeninių veiksnių tyrimai, o socialinių konfliktų analizė rizikos požiūriu telkiama ties nusikalstamumo tyrimais.

Privatizacijos ir socialinių pokyėio kontekste paplito nugalėtojų ar laimėtojų ir pralėusėio ar nevykėlio (*winner and losers*) sąvokos, kurios filosofiniu aspektu asocijuojasi su stiprių ir silpnų filosofija.

Ēėėlinės ekonomikos terminas jau vartojamas, tuo tarpu *ėėėlinio teisingumo* (*shadow justice*) terminas apiktas ėiuolaikinių lenkų sociologų darbe [6]. Pastaruoju terminu autoriai apraėo tą ėmonių veiklą, kuri buvo nelegali esant tam tikrai santvarkai ir kuri pradedama visiėkai prieėingai vertinti pasikeitus santvarkoms (kova su komunistiniu režimu, ekonominis sabotāžas). Tenka apibūdinti ir ė tokią veiklą ėtrauktų ėmonių grupes, nusakant jė padėtį. Socialinės atskirties sąvoka ėiame kontekste ėgauna politināatspalvą. Kita vertus, socialinės protekcijos ir privilegijų problematika tampa socialinės atskirties antipodu.

Tolesnio tyrimo tikslas – nusakyti socialinės atskirties kriterijus ir, atitinkamai, rodiklius, o tai tikslinga daryti tik pasirinkus tam tikrą atskaitos taėką, pavyzdėiui, ėmogaus teisėio požiūriu. Prieėingu atveju, daugmaė formalus kriterijė ir rodiklių sugretinimas labiau demonstruoja absurdėokus dalykus nei padeda pagrāsti tam tikras ėvadas. Pavyzdėiui, kartais tokiu socialinės atskirties rodikliu minimos savėbudybės (kaip ir psichinės, epidemiologinės ligos, TBC ir pan.), iš kurių vyrė daugiau nei moterė. Tuo tarpu pagal ėvairių kriterijų visumą būtent moterys, o ne vyrai sudaro socialinės atskirties grupę.

SOCIALINĒ ATSKIRTIS ĐIUOLAIKINĒJE EUROPOJE

Europos sutarties 118 straipsnyje nustatytos pagrindinės bendros darbo bei socialinės politikos sritys: ūpimtumas, darbo teisė ir darbo sąlygos, profesinis mokymas ir tobulinimas, socialinė apsauga, apsauga nuo profesinių ligų ir nelaimingų atsitikimų, darbo higiena ir teisė ėsusivienijimus bei kolektyvines derybas. Ēios sutarties 119 straipsnyje reikalaujama vienodo ūpmokesėio ūpvienodā darbā vyrams ir moterims ir t. t. Atkreipsime dėmesį tai, kad kitaip nei nacionalinių valstybių lygmuo, Europos Sąjungos socialinės politikos turinā sudaro ne tiek lėė perskirstymas socialinėms reikėmėms, kiek socialinis reguliavimas tė sriėio, kurios yra susijusios su bendrosios rinkos veikimu, būtent: darbo teisė, darbė saugos reikalavimai, socialinės darbuotojų migrantų teisės, vyrė ir moterė lygiateisiėkumas. Viena prieėasėio, verėianėio sukurti tarptautines socialines apsaugos taisykles, yra skurdo bei kitė neigiamė socialiniė reėikiniė, tokiė kaip socialinė atskirtis, ėveikimas.

1980 m. atėjus į valdėiā Ronaldui Reaganui JAV ir Margaret Thatcher Didėiojoje Britanijoje, dauguma „socialiniė teisėio“ ėiose valstybėse ir dar daugelyje paėangių pramoninių visuomenėio buvo sumaėinta [4]. Kaip ėitokia ėvykių raida sustiprino pilietybē, kaip priemonę, ūpkertanėiā keliā svetimėaliams naudotis socialinio aprūpinimo sistema ir neleidėianėiā jiems gauti visas socialines privilegijas. Taėiau kartu ėie „socialiniė teisėio“ suvarėymai galėjo sudaryti prielaidas ėsigalioti privilegijuotesniems aukėtesniojo luomo, senbuvystės, etniėkai vyraujanėio grupėio ir jė politiniėo sājungininkė statusams, kuriems ilgā laikā buvo aukojama moderni pilietybė. Dalinai todė dauguma stebėtojų ėrodinėio ėvairėo socialiai nuskriaustė grupėio interesė atstovavimo dėėjimā, kartais per oficialias „diferencijuotas“ ar „daėgiakultūrinės pilietybės“ sistemas. Ēi parama buvo nukreipta teisinėms ir politinėms vietiniėo ėmonių bei moterė teisėms stiprinti daugelyje tautė. Taėiau jau nuo 1970-ėjų politinės kryptys buvo nukreiptos prieš atvirā pilietinės politikos diferenciacijā daugumoje sriėio.

Kovos dėl ėvairėo socialinės ir politinės paramos formė netekusioms pilietiniėo teisėio grupėms taip pat galėjo prisidėti prie akivaizdėiai ėdaugusio ėiuolaikinio abejingumo pilietybei, suvokiamai kaip aktyvaus dalyvavimo reikėmingoje savivaldoje priemonei. Daugelis manė, kad pilietybės ėstatymai, atvirai ėėreėikiantys rasinā, etninā, lyėio ar religinā tapatumā (faktiėkai jā turėio dauguma visėo moderniėo istorijė), neigiamai veikia bendrosios pilietybės jausmā. Teigiama, kad ėmonės tokiu atveju yra linkė tapatintis su multikultūrinės visuomenės atstovais, pavyzdėiui, Balkanuose. Kiti tvirtina, jog judėjimai prieš politikā, tarnaujanėiā nepasiturintiems, pasiturinėiojė nuomone, diskredituoja visas vyriausybės sferas, didindami neturtingėjų politinā susvetimėjimā ir nepasitenkinimā. Abu atvejai gali turėti ėtakā turtingėjų, varėėio ir vidurinės klasės atstovė plaėiai paplitusiam atsiriboji-mui nuo aktyviosios politikos.

Pilietybės ir socialinės atskirties mažinimo politika dabar neformuojama išimtinai valstybės lygiu. Jau gana plačiai nagrinėjama kitų lygių – tarptautinių bei ES institucijų – svarba šiame procese, pavyzdžiui, tarptautinių teismų bei tarptautinių organizacijų.

Socialinės atskirties (nuo 1980-ųjų buvusios ES skurdo programos dalimi) teisinio ES šalinimo pradžia yra siejama su Amsterdamo sutartimi. Kokia yra socialinės atskirties prasmė ES teisinėje sistemoje? Šis klausimas yra svarbus dėl jo atnaikinimo politinė dienotvarkė bei dėl jo atnaikinimo teisinė ir konstitucinė dienotvarkė. Tuo tarpu šiai dienai ES operuoja plačiai formuluojamais tikslais, nors socialinė atskirtis jau yra tapusi oficialiu ES socialinės politikos diskursu (1995 m.).

ES socialinės atskirties stebėtojai (1990–1994) [2: 109] pasiūlė tokia *socialinės atskirties* apibrėžimą: Socialinė atskirtis – tai procesas, kurio metu individas ar grupės yra izoliuojami nuo pagrindinių socialinių mechanizmų, kurie gamina ar skirsto socialinius išteklius... procesai, sąlygojantys susvetimėjimą vieno ar kelių pagrindinių mechanizmų atžvilgiu:

- a) darbo rinkos,
- b) šeimos ar kitų neformalių grupių (giminių, draugų, bendruomenės),
- c) valstybės.

Socialinė atskirtis gali būti: tiesioginė (nedarbas ir/ar darbas ne visą darbo laiką tiesiogiai pažeidžia žmonių teises darbą ir pajamas) arba netiesioginė (nedarbas ir/ar darbas ne visą darbo laiką daro poveiką valstybės pajamų šaltiniams, išlaidų apribojimui, taigi ir socialinei politikai bei socialinio aprūpinimo sistemai).

Socialinė atskirtis ir jos šalinimas Europos integracijos procese labiausiai yra siejami su dviem momentais: su didėjančia valstybių konvergencija (šios paradigmos dalininko) bei tiesioginiais piliečių ir ES santykiais (politikos sinergetika jau gana akivaizdžiai vėluoja atskiros ekonominės integracijos atžvilgiu).

Gauta 2004 09 01

Literatūra

1. Barrington L. W. Understanding Citizenship Policy in the Baltic States. Aleinikoff T. A., Klusmeyer D. (eds.). *From Migrants to Citizens: Membership in a Changing world*. Washington, D. C. 2000. P. 253–267.
2. Corden A., Duffy K. Human dignity and social exclusion. Sykes R., Alcock P. *Developments in European Social Policy*. Convergence and diversity. The Policy press, 1998. P. 95–124.
3. Feldblum M. Managing Membership: New Trends in Citizenship and Nationality Policy. Aleinikoff T. A., Klusmeyer D. (eds.). *From Migrants to Citizens: Membership in a Changing world*. Washington, D. C. 2000. P. 475–497.
4. *Handbook of Citizenship Studies*. Ed. by Engin F. Isin and Bryan S. Turner, London: SAGE, 2002. 432 p.
5. Hyden H. What is Sociology of Law? 1999. <http://www.soc.lu.se.joystick>
6. Morzot I., Ogorek M. Shadow Justice. The Unplanned Society: *Poland During and After Communism*. Ed. by We-

del Janine R. New. York: Columbia university press, 1992. P. 62–72.

7. *New Risk Frontiers: Annual meeting of the Society for Risk Analysis*. Europe, Stockholm: The Center for Risk Research at Stockholm School of Economics, 1997.
8. Paluckienė J. Socialiai kritinės grupės kuriant gerovės valstybę. *Socialinis struktūrinimasis ir jo pažinimas* / Ats. red. M. Taljūnaitė. Vilnius, 1999. P. 116–127.
9. *Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje*. Vilnius: Jungtinių tautų vystymo programa 1997.
10. *Theoretical Advances in Life Course Research*. Ed. by Walter R. Heinz. Deutscher Studien Verlag, Weinheim, 1991 (New Risk Frontiers, 1997).
11. Žmogaus teisių pažeidimai – Lietuvos rykštė. *Lietuvos ryštas*. 2002 m. balandžio 6 d. Nr. 78.

Meilutė Taljūnaitė

CITIZENSHIP AND SOCIAL EXCLUSION IN THE NEW EUROPE

S u m m a r y

The concept of social exclusion has become an established part of the official discourse of the EU social policy. In Europe, social exclusion is a term now widely used by politicians and policy specialists, and is current in the media. One of the aims of the Council of Europe project on Human Dignity and Social Exclusion in 1994 (Corden and Duffy 1994) was to explore concepts and definitions of poverty, social exclusion and social rights at a European level.

Another way of looking at the concept of social exclusion is to draw a line between those who fully exercise the right of being citizens of a given community and those who due to various reasons do not. We all have equal rights to participate in the economy and benefit from it, to get a good education, to have a nice place to live in, to travel around and have everything that I would call a basic enjoyment of life. However, there are still plenty of those whose everyday living is limited to the question of survival.

Social exclusion has become more widely used in the context of an increase in unemployment (particularly long-term unemployment); as a descriptor of a variety of disadvantaged groups at risk of exclusion: long-term unemployed, lone parents, elderly people, poor families, people with a physical or mental disability, less qualified people, nomads and gypsies. Various attempts to emphasize and describe socially vulnerable groups in a transforming society are made.

There are various aspects and criteria to emphasize and describe vulnerable groups (e.g., in the context of wealth and income distribution, employment and education, asocial and high risk families, mortality and morbidity, etc.). “Traditionally” the authors mention the following as the socially vulnerable groups: marginal position on the labour market; unable to get work after finishing school; long-term sickness; insecure and temporary jobs.

Key words: social stratification, citizenship, social exclusion